

Dret internacional públic (20645)

Titulació/estudi: Grau en Dret

Curs: 2n. 2012-2013

Trimestre: 1r.

Nombre de crèdits ECTS: 6 crèdits

Hores dedicació estudiant: 150 hores

Llengua o llengües de la docència: Castellà, Català i Anglès

Professorat: Marta Abegón, Sònia Güell, Miguel Ángel Elizalde, Maria Àngels Clotet, Bárbara Díaz.

1. Presentació de l'assignatura

L'assignatura Dret internacional públic es troba dins de l'àmbit de coneixement de les ciències socials, concretament, dins dels estudis de Dret. Es tracta d'una assignatura de formació bàsica dins del pla d'estudis que permet als alumnes, per un cantó, l'estudi i coneixement d'un nou sistema jurídic, l'ordenament jurídic de la Comunitat internacional que opera en el marc més ampli que els drets interns; i, per un altre, exigeix estudiar les relacions entre ambos ordenaments i llurs efectes. Aquesta assignatura aporta a l'estudiant del Grau en Dret el marc jurídic internacional que regula les relacions internacionals.

Per això, l'assignatura Dret internacional públic pretén analitzar els trets més significatius de la base social que regula, les principals institucions jurídiques amb llurs especificitats que integren l'ordenament jurídic internacional i el contingut de les normes jurídiques internacionals.

Per un millor seguiment de l'assignatura, és convenient que els alumnes tinguin bé assolides nocions que ja han estudiat a algunes assignatures de primer curs com són les nocions d'Estat, de sobirania, de constitució, de sistema jurídic, de fonts de l'ordenament, de principis generals del Dret, de subjectes de dret, de tribunal i jurisdicció, etc.

És convenient, també, que els estudiants hagin adquirit amb suficiència les capacitats de lectura i comprensió de textos jurídics.

L'assignatura Dret internacional públic té relació molt estreta amb les assignatures de primer curs Introducció als estudis i a la ciència jurídica, Organització constitucional de l'Estat i fonts del Dret i Drets i llibertats fonamentals. Amb la primera perquè proporciona algunes de les eines analítiques fonamentals que s'utilitzen a la ciència del Dret internacional públic per examinar el seu objecte d'estudi. Amb la segona, perquè tenen un objecte d'estudi anàleg, les normes bàsiques de l'Estat en un cas i l'ordenament jurídic de la Comunitat internacional en un altre. I, amb la tercera, perquè comparteix la preocupació pel reconeixement i la garantia dels drets fonamentals de la persona humana.

Així mateix, té importants relacions amb assignatures de la resta de cursos que poden compartir parcialment l'estudi d'algun aspecte concret del programa com és el cas del Dret de la Unió Europea, del Dret penal o del Dret del comerç internacional o que suposen una especialització com és el cas del Dret internacional econòmic. A més a més, l'assignatura Dret internacional públic és imprescindible per poder cursar d'altres assignatures optatives

com és el cas del Dret internacional econòmic o del Dret internacional constitucional que permeten l'aprofundiment i l'especialització en el sistema jurídic internacional.

2. Competències a assolir

COMPETENCIAS GENERALES

Instrumentals

1. Capacitat de comprensió de qüestions internacionals
2. Capacitat d'anàlisi i síntesi dels temes internacionals
3. Habilitats per a la recerca de documentació i fonts de referència internacionals

Interpersonals

4. Competències comunicatives escrites i orals
5. Capacitat crítica
6. Capacitat argumentativa
8. Capacitat de treball en equip

C. Sistèmiques

9. Comprensió i anàlisi de les relacions internacionals
10. Comprensió dels trets bàsics de la Comunitat internacional
11. Capacitat de contextualitzar fets internacionals dins del marc jurídic pertinent
12. Capacitat de relacionar fets, normes i valors per intentar trobar solucions als problemes concrets

COMPETÈNCIES ESPECÍFIQUES

1. Comprensió dels trets específics de l'ordenament jurídic internacional respecte d'altres ordres normatius
2. Comprensió de l'estructura de l'esmentat ordenament internacional
3. Comprensió de les principals institucions de l'ordenament jurídic internacional
4. Comprensió de les relacions i efectes del Dret internacional amb els ordenaments interns
5. Capacitat per comprendre la naturalesa i tipus dels diferents membres de la Comunitat Internacional
6. Comprensió de la naturalesa i tipologia de organitzacions internacionals.

7. Comprensió de la competència territorial i personal dels Estats

8. Capacitat per identificar els fets internacionalment il·lícits i la exigència de responsabilitat internacional de l'Estat i de l'individu

3. Continguts

I. LA COMUNITAT INTERNACIONAL I EL DRET INTERNACIONAL PÚBLIC

Tema 1. *La comunitat internacional i el dret internacional públic*

Introducció. Formació històrica i evolució de la comunitat internacional. Naturalesa i estructura de la comunitat internacional. L'organització a la comunitat internacional. El concepte de dret internacional públic. Contingut del dret internacional públic. Classificació de les obligacions internacionals.

II. LA IDENTIFICACIÓ I LA CREACIÓ DE LES NORMES INTERNACIONALS

Tema 2. *Les fonts del dret internacional*

Introducció. Els tractats internacionals: concepte i classes. El costum internacional: elements. La codificació del dret internacional. El costum internacional i els tractats internacionals. Els règims internacionals. Els principis generals del Dret. Els mitjans auxiliars de determinació de les normes internacionals.

Tema 3. *Els tractats internacionals*

Introducció. La conclusió dels tractats. Les reserves als tractats internacionals. Efectes dels tractats. Els tractats i els tercers Estats. La interpretació dels tractats. La nul·litat dels tractats. La terminació dels tractats. La suspensió dels tractats.

Tema 4. *Altres fonts del dret internacional públic*

Introducció. Les resolucions de les organitzacions internacionals. Els processos de creació i de determinació del costum internacional a través de les resolucions de les organitzacions internacionals. Els actes unilaterals. La conducta dels Estats: referència a la doctrina de l'estoppel.

III. LES RELACIONS ENTRE EL DRET INTERNACIONAL I ELS DRETS INTERNS

Tema 5. *Les relacions entre el dret internacional i els drets interns*

Introducció. Posicions doctrinals. El dret intern davant el dret internacional. La recepció del dret internacional en els drets interns: a) dret internacional general; b) tractats internacionals; c) resolucions d'organitzacions internacionals. El dret internacional en el dret espanyol.

IV. ELS MEMBRES DE LA COMUNITAT INTERNACIONAL

A. ELS ESTATS

Tema 6. *L'Estat en el dret internacional*

Introducció. L'Estat com a subjecte de dret internacional. El reconeixement d'Estats. El principi d'igualtat sobirana. El principi de no-intervenció. La immunitat de l'Estat. La successió d'Estats.

B. LES ORGANITZACIONS INTERNACIONALS

Tema 7. *Qüestions generals sobre les organitzacions internacionals*

Introducció. Concepte i caràcters. La subjectivitat de les organitzacions internacionals. Classificació de les organitzacions internacionals. Els òrgans de les organitzacions internacionals. Els agents i funcionaris internacionals. Les competències. Els actes de les organitzacions internacionals.

Tema 8. *Les Nacions Unides*

Introducció. La Carta de les Nacions Unides. Naturalesa jurídica. Propòsits i principis. Estructura orgànica. Organismes especialitzats.

C. ALTRES ENTITATS DE CARÀCTER NO ESTATAL, ELS POBLES I LES PERSONES

Tema 9. *Altres entitats de caràcter no estatal, els pobles i les persones*

Introducció: antecedents. Els pobles: el principi de lliure determinació. La persona humana. Les organitzacions internacionals no governamentals. Les empreses transnacionals.

V. LA REGLAMENTACIÓ DE LES RELACIONS INTER-ESTATALS

A. LES COMPETÈNCIES ESTATALS

1. LA COMPETÈNCIA TERRITORIAL

Tema 10. *El territori de l'Estat*

Introducció. Poders i competències de l'Estat. El territori de l'Estat: a) Les fronteres; b) Modes d'adquisició del territori; c) Delimitació i atribució de territoris. Els cursos d'aigua internacionals. L'espai aeri i el règim de la navegació aèria. Modificacions del contingut de la competència territorial: bases militars.

Tema 11. *Les competències de l'Estat als espais marins*

Introducció. El mar territorial. Les aigües arxipelàgiques. La zona contigua. La plataforma continental. La zona econòmica exclusiva.

2. LA COMPETÈNCIA PERSONAL

Tema 12. *La competència personal i la protecció diplomàtica*

Introducció. La nacionalitat. Entrada i sortida dels estrangers. Drets dels estrangers. Els refugiats. La protecció diplomàtica: a) Naturalesa jurídica; b) Les condicions d'exercici de la protecció diplomàtica.

B. LES RELACIONS DIPLOMÀTIQUES I CONSOLARS

Tema 13. *Les relacions diplomàtiques i consulars*

Introducció. Els òrgans estatals de les relacions exteriors. Les missions diplomàtiques. Les missions especials. La representació dels Estats en les seves relacions amb les organitzacions internacionals. Les relacions consulars.

C. L'ARRANJAMENT PACÍFIC DE LES CONTROVÈRSIES

Tema 14. *La solució pacífica de les controvèrsies internacionals*

El principi de la solució pacífica de les controvèrsies internacionals. Mitjans de solució. Els mitjans anomenats diplomàtics. L'arbitratge internacional. La Cort Internacional de Justícia

V. LA RESPONSABILITAT INTERNACIONAL

Tema 15. *La responsabilitat internacional*

Introducció. La responsabilitat internacional de l'Estat per fet internacionalment il·lícit: a) elements; b) circumstàncies que exclouen la il·licitud; c) invocació; d) contingut. La responsabilitat internacional de l'individu: a) els crims contra la pau i la seguretat de la humanitat; b) la Cort Penal Internacional.

4. Avaluació

Els alumnes seran avaluats en funció de llur participació a les classes pràctiques, de la qualificació dels treballs escrits encomanats pels professors, de les proves escrites realitzades al llarg del curs i de l'examen final de l'assignatura.

La qualificació final de l'assignatura serà el resultat de la participació a les classes pràctiques i de la realització dels treballs escrits realitzats a classe o encarregats al llarg del curs (30% de la nota final) i de l'examen sobre el contingut teòric de l'assignatura (70%).

Les classes pràctiques consistiran en l'exposició oral i discussió de treballs escrits realitzats pels alumnes sobre textos que el professor encomanarà amb antel·lació. Aquests treballs poden consistir en comentaris dels textos corresponents, en dictàmens a favor d'una de les parts d'una controvèrsia internacional o en assaigs sobre qüestions relatives al

contingut de l'assignatura. Aquests treballs hauran de tenir una extensió màxima de dues pàgines en format DIN A4 i hauran de lliurar-se obligatòriament en persona al professor el dia del seminari respectiu. El plagiat o la còpia dels treballs podrà suposar el suspens de les pràctiques.

Els alumnes podran realitzar també, amb caràcter voluntari, un treball d'anàlisi i comentari d'un llibre, article o estudi de temes de interès general relacionats amb l'assignatura. Aquest treball pot augmentar la nota de pràctiques fins a dos punts. L'extensió d'aquests treballs serà entre 5 i 10 pàgines en format DIN A4. El plagiat o la còpia dels treballs suposarà el suspens de les pràctiques. Els títols recomanats entre els quals els alumnes podran fer l'esmentat treball són els següents:

1. GARCÍA, C. i RODRIGO, A.J. (eds), *Los límites del proyecto imperial. Estados Unidos y el orden internacional en el siglo XXI*, Madrid, La Catarata, 2008.
2. INNERARITY, D. y SOLANA, J. (eds.), *La humanidad amenazada: gobernar los riesgos globales*, Barcelona, Paidós, 2011, Introducción y caps. 1, 5, 6, 7, 11 y 15.
3. KENNEDY, P., *El Parlamento de la Humanidad. La historia de las Naciones Unidas*, trad. R. García, Barcelona, Debate, 2009, caps. I, II y III.

La participació dels alumnes a les classes pràctiques serà avaluada de forma continua i global i quedarà concretada en una nota única al final del trimestre que tindrà un valor del 30% de la qualificació final de l'assignatura.

L'avaluació del contingut teòric de l'assignatura es farà mitjançant una prova final. Aquesta prova tindrà dues parts. La primera consistirà en respondre a una pregunta, a triar entre dues, sobre un epígraf del programa durant un temps màxim de 30 minuts. La segona part de la prova consistirà en respondre a 5 preguntes que tenen una resposta breu. La nota de la prova sobre el contingut teòric de l'assignatura suposarà un 70% de la qualificació final de l'assignatura. La nota mínima exigida en la prova sobre el contingut teòric de l'assignatura per poder fer la mitjana amb la nota de les classes pràctiques és un 3.

Els estudiants que no hagin superat l'assignatura tindran opció de recuperació al mes de febrer següent a la data de terminació del curs. Aquells alumnes que tinguin aprovades les pràctiques només hauran de fer un examen teòric de recuperació que tindrà la mateixa estructura que la prova sobre el contingut teòric prevista per a la convocatòria ordinària. Els alumnes que no hagin aprovat les pràctiques, a més a més de la prova teòrica, faran també una prova específica que els permeti recuperar la nota d'aquestes activitats.

4.1. Sistema d'avaluació.

Sistema d'avaluació general					
Activitat d'avaluació	Criteris d'avaluació	% nota final	Recuperable o no, com i en quin moment	% recuperació (sobre nota final)	Competències avaluades

Prova escrita sobre la teoria impartida a l'assignatura	De 1 a 10 (qualificació numèrica) Per a aprovar l'assignatura és necessari obtenir una nota mitjana superior a 5 dins d'aquesta prova	70%	Recuperable. Realització d'una nova prova escrita. Febrer de 2013	70%	G1, G5, G9, E1, E3
Lliurament de treballs curts associat a seminaris, activitats a classe, etc.	De 1 a 10 punts Per a aprovar l'assignatura és necessari lliurar les activitats en termini.	30%	Recuperable. Realització d'un cas pràctic el mateix dia de la prova escrita Febrer de 2013	30%	G1, G5, G9, E1, E3
Sistema d'avaluació per als estudiants que participen en programes de mobilitat					
Activitat d'avaluació	Criteris d'avaluació	% nota final	Data de realització	Competències avaluades	
Prova escrita i cas pràctic sobre la teoria impartida a l'assignatura i els seminaris	De 1 a 10 (qualificació numèrica)	100%	Febrer de 2013	G1, G5, G9, E1, E3	

4.2. Condicions per concórrer a la recuperació.

Només podran concórrer al procés de recuperació els estudiants que, havent participat a almenys el 50% de les activitats d'avaluació continuada i havent-se presentat a l'examen final de l'assignatura, hagin obtingut la qualificació final de suspens en l'avaluació trimestral però superior a 3,5. Els estudiants només podran recuperar aquella o aquelles activitats a les quals hagin obtingut una qualificació inferior a 5.

5. Bibliografia i recursos didàctics

5.1. Bibliografia bàsica

Casanovas, O. i Rodrigo, A.J., *Compendio de Derecho internacional público*, Madrid, Tecnos, 2012.

Casanovas, O. i Rodrigo, A.J., *Casos y textos de Derecho internacional público*, 6ª ed., Madrid, Tecnos, 2010.

5.2. Bibliografia complementària

Carrillo Salcedo, J.A., *Curso de Derecho internacional público*, Madrid, Tecnos, 1991.

- Díez de Velasco, M., *Instituciones de Derecho Internacional Público*, 17ª ed., Madrid, Tecnos, 2009.
- Díez de Velasco, M., *Las Organizaciones internacionales*, 16ª ed., Madrid, Tecnos, 2010.
- Fernández de Casadevante Romani, C., *Derecho internacional público*, Madrid, Ed. Dilex, 2003.
- Fernández Tomás, A., Sánchez Legido, A., Ortega Terol, J.A. i Forcada Barona, I., *Lecciones de Derecho internacional público*, Valencia, Tirant lo Blanc, 2011.
- Andrés Sáenz de Santa María, M.P., *Sistema de Derecho Internacional Público*, Madrid, Civitas/Thomson Reuters, 2011.
- Gutiérrez Espada, C., *Derecho Internacional Público*, Madrid, Trotta, 1995.
- Jiménez Piernas, C., *Introducción al Derecho internacional público. Práctica española*, Madrid, Tecnos, 2009.
- Juste Ruiz, J. i Castillo Daudí, M., *Derecho Internacional Público*, Valencia, Tirant lo Blanc, 2005.
- Mariño Menéndez, F.M., *Derecho Internacional Público (Parte general)*, 4ª ed. rev., Madrid, Trotta, 2005.
- Pastor Ridruejo, J.A., *Curso de Derecho Internacional Público y Organizaciones Internacionales*, 15ª ed., Madrid, Tecnos, 2011.
- Remiro Brotons, A. et al., *Derecho Internacional. Curso general*, Valencia, Tirant lo Blanc, 2010.
- Rodríguez Carrión, A.J., *Lecciones de Derecho Internacional Público*, 6ª ed., Madrid, Tecnos, 2006.

Alguns tractats i textos internacionals d'especial importància han estat traduïts privadament al català:

- Carta de les Nacions Unides i Estatut de la Cort Internacional de Justícia, amb la Resolució 2625 (XXV) de l'Assemblea General de 24 d'octubre de 1970*, Versió catalana i introducció per Miquel A. Marín, Barcelona, Bosch, 1984.
- Els drets humans: els textos bàsics*, Carles Duarte i Montserrat, Joan Ramon Solé i Durany, Barcelona, Departament d'Ensenyament, Generalitat de Catalunya, 1988.
- Conveni Europeu de Drets Humans. Carta Social Europea*, Moià (Barcelona), Publicacions de l'Institut de Drets Humans de Catalunya, 1987.
- Les Nacions Unides i els Drets Humans*, Xavier Pons Ràfols (dir.), Barcelona, Associació per a les Nacions Unides a Espanya, 1997.
- Les normes humanitàries coma factor de pau. Commemoració del Centenari de la Conferència de Pau de La Haia 1907-2007*, Xavier Pons Ràfols (ed.), Barcelona, Associació per a les Nacions Unides a Espanya, 2007.

5.3. Recursos didàctics

SELECCIÓ DE DIRECCIONS A INTERNET

I. Organització de les Nacions Unides i òrgans subsidiaris

Organització de les Nacions Unides.- <http://www.un.org>

Pla de les Nacions Unides per al Medi ambient (PNUMA).- <http://www.unep.ch>

Alt Comissionat de les Nacions Unides per als Refugiats.-<http://www.acnur.org>

Comissió de Dret Internacional.- <http://www.un.org/law/ilc/index.html>

II. Organismes especialitzats

Banc Mundial.- <http://www.worldbank.org>

Organització Internacional del Treball.- <http://www.ilo.org>

III. Altres Organitzacions internacionals d'àmbit universal

Organització Mundial del Comerç.- <http://www.wto.org>

Autoritat Internacional dels Fons Marins.-<http://www.isa.org.jm>

IV. Organitzacions internacionals d'àmbit regional i Organitzacions internacionals de caràcter limitat

Consell d'Europa.- <http://www.coe.int>

Unió Europa (general).- <http://europa.eu.int>

Organització per a la Cooperació i el Desenvolupament Econòmic.- <http://www.oecd.org>

V. Tribunals internacionals

Cort Internacional de Justícia.- <http://www.icj-cij.org>

Cort Penal Internacional.- <http://www.un.org/law/icc>

Tribunal Europeu de Drets Humans.- <http://www.echr.int>

Cort Interamericana de Drets Humans.- <http://www.corteidh.org>

Tribunal Internacional del Dret del Mar.- <http://www.itlos.org>

Tribunal Penal Internacional per a la ex-Iugoslàvia.- <http://www.un.org/icty/index.html>

Tribunal Penal Internacional per a Rwanda.- <http://www.icttr.org>

Tribunal Permanent d'Arbitratge.- <http://www.pca-cpa.org>

VI. Organitzacions internacionals no governamentals

Amnistia Internacional.- <http://www.amnistiainternacional.org>

Greenpeace.- <http://www.greepeace.org>

6. Metodologia

L'adquisició d'aquestes competències es portarà a terme mitjançant la metodologia docent i d'aprenentatge que preconitza l'Espai Europeu d'Educació Superior. Les classes magistrals (unes 5 hores per crèdit ECTS en el cas d'aquesta assignatura) tenen per objecte la transmissió del coneixement i la fixació dels conceptes o idees bàsiques de la matèria. Poden fomentar l'adquisició del coneixement crític i solen exigir de l'estudiant la lectura prèvia de materials i l'aplicació de la seva capacitat d'organització i planificació i d'anàlisi i síntesi de la matèria exposada. Les classes pràctiques (unes 2 hores per crèdit ECTS) promouen la capacitat per resoldre problemes, per treballar en equip i liderar en el seu cas el grup, per aprendre autònomament (sense la tutela directa del professor durant la resolució del cas) i per associar coneixements i desenvolupar-los creativament. Així mateix, la resolució de casos sota la guia del professor permet exercitar d'altres habilitats essencials del jurista, com la de redacció (mitjançant les tècniques del comentari, de l'assaig, del dictamen i del treball de comentari i anàlisi d'una monografia) i la de exposició i argumentació oral.

En ambdues modalitats de docència, magistral i en seminari, l'estudiant pren consciència del Dret internacional públic com a sistema regulador de les relacions socials en la Comunitat internacional en la que es poden identificar interessos, valors i les normes jurídiques que les regulen. Per la seva part, les tutories, individuals o en grup, faciliten que el docent pugui controlar i fer seguiment del procés d'aprenentatge dels estudiants, i que aquest puguin prendre consciència del seu progrés i millorar els seus punts dèbils.

Aquest mètode pedagògic combina l'avaluació continuada (que suposa el 30% de la nota) amb l'examen final (que representa el 70% de la nota final). Al llarg del procés d'aprenentatge són objecte d'avaluació els casos pràctics dictaminats, les presentacions orals, el treball en grup, la participació activa en classe.

7. Programació d'activitats

1ª Setmana (25-28 de setembre)

Teoria:

Tema 1.- La comunitat internacional i el dret internacional públic

Tema 2. Les fonts del dret internacional

2ª Setmana (1-5 d'octubre)

Teoria:

Tema 3. Els tractats internacionals

Tema 4.- Altres fonts dels dret internacional públic

3ª Setmana (8-12 d'octubre)

Teoria:

Tema 5.- Les relacions entre el Dret internacional i els dret intern

Tema 6.- L'Estat en el dret internacional

4ª Setmana (15-19 d'octubre)

Teoria:

Tema 7.- Qüestions generals sobre organitzacions internacionals

Seminari N° 1.- Sobre la identificació i creació de les normes internacionals (costum internacional, tractats internacionals, resolucions d'organitzacions internacionals i actes unilaterals) a partir d'alguns dels textos i qüestions reproduïts al llibre O. Casanovas i A.J. Rodrigo, *Casos y Textos de Derecho internacional público*, 6ª, ed., Madrid, Tecnos, 2010, pp. 33-155. El tipus d'exercici serà un treball escrit de diferent naturalesa encarregat i fet a casa.

5ª Setmana (22-26 d'octubre)

Teoria:

Tema 8.-Les Nacions Unides

Seminari N° 2.- Les relacions entre el dret internacional i el dret intern a partir d'alguns dels textos i qüestions reproduïts al llibre O. Casanovas i A.J. Rodrigo, *op. cit.*, pp. 157-176.

6ª Setmana (29 d'octubre - 2 novembre)

Teoria:

Tema 9.-Altres entitats de caràcter no estatal, els pobles i les persones

Tema 10.- El territori de l'Estat

7ª Setmana (5-9 de novembre)

Teoria:

Tema 11.- Les competències de l'Estat als espais marins

Seminari N° 3.- Els subjectes del dret internacional a partir d'alguns dels textos i qüestions reproduïts al llibre O. Casanovas i A.J. Rodrigo, *op. cit.*, pp. 177-302. El tipus d'exercici sobre aquest seminari serà un fet a classe.

8ª Setmana (12-16 de novembre)

Teoria:

Tema 12.- La competència personal i la protecció diplomàtica

Tema 14.- La solució pacífica de les controvèrsies internacionals

Encarregar l'estudi del Tema 13 sobre el Dret diplomàtic i consolar per les pàgines recomanades del manual de referència

9ª Setmana (19-23 de novembre)

Teoria:

Tema 15.- La responsabilitat internacional de l'Estat

Seminari N° 4.- Les competències de l'Estat a partir d'alguns dels textos i qüestions reproduïts al llibre O. Casanovas i A.J. Rodrigo, *op. cit.*, pp. 303-525. El tipus d'exercici serà un treball escrit de diferent naturalesa encarregat prèviament i fet a casa.

10ª Setmana (26-30 de novembre)

Teoria: Tema 15.- La responsabilitat internacional del l'individu

Seminari N° 5.- La responsabilitat internacional de l'Estat i de l'individu a partir d'alguns dels textos i qüestions reproduïts al llibre O. Casanovas i A.J. Rodrigo, *op. cit.*, pp. 751-816. El tipus d'exercici sobre aquest tema serà un fet a classe.